

سید محمد رحمتی

توه قضائيه
دانشگاه علوم قضائيه و خدمات اداري

پايان نامه دوره کارشناسی ارشد (M.A)

رشته: حقوق خانواده

عنوان:

تكاليف والدين در مراقبت از فرزندان در شبكه‌هاي اجتماعي از منظر فقه اماميه، حقوق ايران و اسناد
بين‌المللي

استاد راهنما:

دکتر سيدمرتضی قاسم‌زاده

استاد مشاور:

دکتر احمد اسماعيل تبار

دانشجو:

محمد محبوب نيا

باسمه تعالی

قوه قضائیه
دانشگاه علوم قضایی خدمات آواری

تاریخ:

شماره:

پیوست:

"تائیدیه هیات داوران پایان نامه کارشناسی ارشد"

با استمداد از الطاف الهی، اعضای هیات داوران پایان نامه آقای محمد محبوب نیا دانشجوی کارشناسی ارشد پیوسته رشته علوم قضایی گرایش حقوق خانواده به شماره دانشجویی ۹۶۱۴۰۱۳۸۲ با عنوان " تکالیف والدین در مراقبت از فرزندان در شبکه های اجتماعی از منظر فقه امامیه، حقوق ایران و اسناد بین المللی " را از نظر شکل و محتوا بررسی نموده و پس از برگزاری جلسه دفاع در تاریخ ۱۳/۱۱/۱۴۰۳ ساعت ۱۴:۳۰ آن را با نمره به عدد - ۱۹٫۰ و به حروف نوزده و درجه عالی ارزیابی نمودند.

ردیف	نام و نام خانوادگی استاد	سمت	امضاء
۱	دکتر سیدمرتضی قاسم زاده	استاد راهنما	
۲	دکتر احمد اسماعیل تبار	استاد مشاور	
۳	دکتر محمدعبدالصالح شاه نوش فروشانی	استاد داور	
۴	دکتر حسین مختاری	نماینده تحصیلات تکمیلی	

تهران - خیابان انقلاب بعد از چهارراه ولیعصر نرسیده به پل کالج - خیابان خارك پلاك ۹ - كد پستی ۱۱۳۳۹۱۳۶۱۵ - صندوق پستی: ۱۱۱۵۵/۱۷۵۹

تلفن: ۶۶۷۰۴۴۲۲
دورنگار: ۶۶۷۲۶۱۰۰

www.ujsas.ac.ir
info@ujsas.ac.ir

تقدیر و تشکر از

استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر سید مرتضی قاسم‌زاده و استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر احمد اسماعیل‌تبار که در مراحل نگارش این پایان‌نامه مرا یاری دادند و از تجربیات و راهنمایی‌هایشان بهره‌مند شدم.

چکیده

فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی در عصر حاضر، به عنوان جزئی از زندگی امروز جامعه تأثیر به‌سزایی در باورها و رفتارهای افراد داشته و زمینه بسیاری از وقایع و اتفاقات را در سطح خانواده و جامعه فراهم می‌آورند. میزان استفاده نوجوانان و جوانان و بعضاً کودکان از این فضا به حدی است که این قشرها تأثیرپذیری بسیاری از آن دارند که به نوعی عقاید، باورها و سبک زندگی آنان را می‌توان متأثر از این شبکه‌ها یافت.

از طرفی به موجب قانون و فقه امامیه، والدین وظیفه مراقبت و تربیت فرزند خود را بر عهده دارند و از سویی دیگر نیز فرزندان از حقوقی مانند حق حریم خصوصی و حق آزادی بیان و عقیده برخوردارند. در پژوهش حاضر با کنکاش و واکاوی در فقه امامیه و قوانین و اسناد داخلی و بین‌المللی در پی آن هستیم که به تکالیف والدین در قبال فرزندان در این فضا پردازیم و این مسئله را تبیین کنیم که با توجه به حقوق فرزندان، والدین تا چه حد می‌توانند فرزندان را کنترل و مراقبت نمایند.

واژگان کلیدی: حقوق، فقه امامیه، اسناد بین‌المللی، خانواده، شبکه‌های اجتماعی

مقدمه.....	۱
۱. بیان مسأله.....	۱
۲. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....	۳
۳. اهداف تحقیق.....	۴
۴. سوال‌های تحقیق.....	۵
۵. فرضیه‌های تحقیق.....	۵
۵. قلمرو تحقیق.....	۶
۶. پیشینه تحقیق.....	۷
۷. روش تحقیق و شیوه جمع آوری اطلاعات.....	۸
۸. ساختار تحقیق.....	۸
فصل یکم- مفاهیم و کلیات.....	۱۰
مبحث اول: والدین.....	۱۰
گفتار اول: تعریف والدین.....	۱۰
گفتار دوم: انواع والدین.....	۱۱
بند اول: والدین خونی و نسبی.....	۱۱
بند دوم: والدین رضاعی.....	۱۲
بند سوم: والدین طبیعی.....	۱۵
بند چهارم: والدین قانونی.....	۱۸
گفتار سوم: ثبوت تکلیف بر عهده والدین.....	۲۵
مبحث دوم: شبکه‌های اجتماعی.....	۲۵
گفتار اول: تعریف شبکه‌های اجتماعی.....	۲۵
گفتار دوم: تاریخچه شبکه‌های اجتماعی.....	۲۷
گفتار سوم: اجزاء و مؤلفه‌های شبکه‌های اجتماعی.....	۲۸
بند اول: دوستان و مخاطبین.....	۲۸
بند دوم: گروه‌ها، کانال‌ها و صفحات.....	۲۹
بند سوم: عکس پروفایل یا آواتار.....	۲۹
بند چهارم: وال (دیوار).....	۳۰
گفتار چهارم: فرزندان و شبکه‌های اجتماعی.....	۳۰
گفتار پنجم: ویژگی‌ها و کارکردهای مثبت شبکه‌های اجتماعی.....	۳۱
بند اول: تغییر شکل ارتباطات.....	۳۱

- بند دوم: بی حد و مرز بودن..... ۳۲
- بند سوم: انتقال اطلاعات و آگاهی بخشی..... ۳۲
- بند چهارم: توسعه مشارکت‌های اجتماعی..... ۳۳
- بند پنجم: تبلیغات اینترنتی..... ۳۳
- بند ششم: ارتباط با دوستان از راه دور..... ۳۳
- گفتار ششم: ویژگی‌ها و کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی..... ۳۴**
- بند اول: شبهه افکنی و تبلیغات ضد دینی..... ۳۴
- بند دوم: محتوای ضد اخلاقی و نامناسب..... ۳۴
- بند سوم: انتشار سریع شایعات و مطالب غیر واقعی..... ۳۴
- بند چهارم: اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی..... ۳۵
- بند پنجم: آسیب‌های جسمی..... ۳۵
- گفتار هفتم: پرطرفدارترین شبکه‌های اجتماعی خارجی..... ۳۷**
- بند اول: اینستاگرام..... ۳۷
- بند دوم: واتس‌آپ..... ۳۸
- بند سوم: ایکس (توییتر)..... ۳۸
- بند چهارم: یوتیوب..... ۳۹
- بند پنجم: تیکتاک..... ۳۹
- بند ششم: تلگرام..... ۴۰
- گفتار هفتم: پرطرفدارترین شبکه‌های اجتماعی داخلی..... ۴۱**
- بند اول: روبیکا..... ۴۱
- بند دوم: سروش پلاس..... ۴۲
- بند سوم: ایتا..... ۴۲
- بند چهارم: بله..... ۴۴
- مبحث سوم: حق و تکلیف..... ۴۶
- گفتار اول: مفهوم و معنای حق..... ۴۶**
- بند اول: حق در لغت..... ۴۶
- بند دوم: حق در فقه و حقوق..... ۴۷
- بند سوم: مفهوم حق از نگاه قرآن کریم..... ۴۹
- بند چهارم: حق و تکلیف در اسناد بین‌المللی..... ۵۱
- گفتار دوم: معنا و مفهوم تکلیف..... ۵۲**
- بند اول: تکلیف در لغت..... ۵۲
- بند دوم: تکلیف در فقه و حقوق..... ۵۳
- بند سوم: معنای حکم..... ۵۳

۵۵	بند چهارم: تکلیف در اسناد بین‌المللی.....
۵۶	گفتار سوم: ارتباط حق و تکلیف.....
۶۲	فصل دوم- حقوق فرزندان و تکالیف والدین نسبت به آنها: دلائل و مستندات فقهی و حقوقی.....
۶۲	مبحث اول: حقوق فرزندان نسبت به والدین.....
۶۳	گفتار اول: حق تعلیم و تربیت.....
۶۳	بند اول: معنای تعلیم (آموزش).....
۶۳	بند دوم: معنای تربیت.....
۶۴	بند سوم: «حق» و «تکلیف» در تعلیم و تربیت.....
۶۵	بند چهارم: اهمیت تعلیم و تربیت فرزند از منظر فقه.....
۶۷	بند پنجم: جایگاه تربیت در فضای مجازی.....
۶۹	بند ششم: مستندات فقهی تعلیم و تربیت فرزند.....
۷۳	بند هفتم: مستندات حق بر تعلیم و تربیت در اسناد بین‌المللی.....
۷۴	بند هشتم: مستندات حق بر تعلیم و تربیت در قوانین ایران.....
۷۶	گفتار دوم: حق حضانت.....
۷۷	بند اول: معنای لغوی حضانت.....
۷۸	بند دوم: حضانت در اسناد بین‌المللی.....
۷۹	بند سوم: مستندات فقهی حضانت.....
۸۲	بند چهارم: مستندات حقوقی حضانت.....
۸۴	بند پنجم: رابطه حضانت و ولایت.....
۸۷	بند ششم: تحلیل تربیتی حضانت.....
۹۱	گفتار سوم: حضانت و تربیت فرزندان و نقش آن در مراقبت از فرزند.....
۹۲	بند اول: مقدمات مراقبت از فرزند.....
۹۴	بند دوم: آموزشها و نظارت‌های تخصصی و ویژه فضای مجازی.....
۹۵	مبحث دوم: حقوق فرزندان در شبکه‌های اجتماعی.....
۹۶	گفتار اول: حق حریم خصوصی.....
۹۶	بند اول: معنای لغوی و اصطلاحی.....
۹۷	بند دوم: الزامات حریم خصوصی.....
۹۸	بند سوم: حریم خصوصی فضای مجازی.....
۹۹	بند چهارم: مستندات فقهی حق حریم خصوصی.....
۱۰۲	بند پنجم: مستندات حقوقی حق حریم خصوصی.....
۱۰۵	بند ششم: حریم خصوصی در اسناد بین‌المللی.....
۱۰۶	بند هفتم: ارتباط حریم خصوصی فرزند و فضای مجازی.....

۱۰۷	گفتار دوم: حق آزادی بیان و عقیده
۱۰۷	بند اول: تعریف آزادی بیان و عقیده
۱۰۹	بند دوم: مستندات فقهی آزادی بیان و عقیده
۱۱۳	بند سوم: آزادی بیان و عقیده در حقوق ایران
۱۱۴	بند چهارم: آزادی بیان و عقیده در اسناد بین‌المللی
۱۱۵	بند پنجم: آزادی بیان و ابراز عقیده در شبکه‌های اجتماعی
۱۱۸	فصل سوم- حدود و گستره و ضمانت اجرای تکالیف والدین
۱۱۸	مبحث اول: حق حریم خصوصی فرزندان و تکلیف والدین بر تربیت و مراقبت از آنها
۱۱۹	گفتار اول: سازگاری تکلیف والدین بر تربیت و حقوق فرزندان
۱۱۹	بند اول: مفهوم سازگاری
۱۲۰	بند دوم: روش‌های فرزند پروری
۱۲۳	بند سوم: اطاعت از والدین
۱۳۲	گفتار دوم: تعارض تکلیف والدین بر تربیت و حقوق فرزندان
۱۳۲	بند اول: تعارض تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم جسمانی فرزند
۱۴۰	بند دوم: تعارض تکلیف والدین بر تربیت و حق حریم خصوصی اطلاعات فرزند
۱۴۵	بند سوم: محدودیت حق حریم خصوصی نسبت به حق دسترسی آزاد فرزند به اطلاعات
۱۴۸	مبحث دوم: راهکارهای قانونی محافظت از سلامت و حریم خصوصی فرزند
۱۴۱	گفتار اول: اسناد بین‌المللی
۱۴۹	گفتار دوم: قوانین داخلی
۱۵۳	مبحث سوم: راهکارها و شیوه‌های مراقبت از فرزند در شبکه‌های اجتماعی
۱۵۴	گفتار اول: اقدامات درونی
۱۵۴	بند اول: افزایش سطح سواد رسانه‌ای و شناسایی رسانه‌ها
۱۵۶	بند دوم: شناسایی هدف مبلغان ضد خانواده و پرهیز از قرار گرفتن در دام آنها
۱۵۷	گفتار دوم: اقدامات بیرونی
۱۵۷	بند اول: میانجی‌گری
۱۶۰	بند دوم: کنترل ابزاری
۱۶۱	بند سوم: فیلترینگ
۱۶۲	مبحث چهارم: ضمانت اجرایی تکالیف والدین در قبال فرزندان
۱۶۲	گفتار اول: ضمانت اجرایی حضانت
۱۶۵	گفتار دوم: ضمانت اجرایی حق تعلیم و تربیت
۱۶۷	گفتار سوم: نمونه آرای قضایی در خصوص تکالیف والدین

۱۶۹مبحث پنجم: اثرات اخلاقی و فرهنگی و هویتی شبکه‌های اجتماعی
۱۷۱گفتار اول: اخلاق و هویت اجتماعی فرزندان
۱۷۱بند اول: تعریف و مؤلفه‌ها
۱۷۴بند دوم: دیدگاه روانشناسان در خصوص کاربران فضای مجازی
۱۷۶بند سوم: رویکرد روانی شبکه‌های اجتماعی
۱۷۸بند چهارم: دست‌بندی آسیب‌های فضای مجازی
۱۸۲گفتار دوم: آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی و فرزندان
۱۸۳بند اول: اعتیاد به اینترنت
۱۸۴بند دوم: بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت
۱۸۵بند سوم: تعارض ارزش‌ها
۱۸۵بند چهارم: گسترش ارتباطات نامتعارف میان جوانان
۱۸۶بند پنجم: شکاف نسل‌ها
۱۸۶بند ششم: سوء استفاده جنسی
۱۸۷بند هفتم: انزوای اجتماعی
۱۸۸گفتار سوم: مطالعات موردی در خصوص شبکه‌های اجتماعی
۱۹۱گفتار چهارم: گزارش‌های رسمی و غیر رسمی در مورد شبکه‌های اجتماعی
۱۹۷نتیجه‌گیری
۲۰۰پیشنهادها
۲۰۲منابع

مقدمه

۱. بیان مسأله

در سال های اخیر و با رشد و پیشرفت فناوری، استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی بسیار رواج و گسترش یافته، به نحوی که بیشتر استفاده کنندگان از این شبکه ها را قشر جوان و نوجوان جامعه تشکیل می دهند. این شبکه های اجتماعی دارای کارکردها و جنبه های مختلف و فراوانی بوده که برخی از این جنبه ها مثبت و برخی دیگر منفی می باشند؛ از جنبه های مثبت این فضا به عنوان مثال می توان به ارتباط گیری و تعامل با دیگر افراد و همچنین انتشار و یا دریافت اطلاعات، داده ها و کتب مختلف به صورت الکترونیکی اشاره نمود لیکن وجود محتواهای غیر اخلاقی و ضد ارزش های دینی و اجتماعی، ارتباطات ناسالم با دوستان غیرهمجنس و فریب خوردن از جنبه های منفی این فضا می باشد که می تواند هر جوان و نوجوانی را در معرض خطر و آسیب قرار دهد.

پس از ورود و گسترش شبکه های اجتماعی به ایران و با توجه به آشنایی اندک پدران و مادران با فضای مجازی و به طور کلی فناوری، دل نگرانی هایی برای بسیاری از خانواده ها به وجود آمده است؛ چرا که با توجه به وضعیت فناوری های نوین مانند تلفن های همراه هوشمند و اینترنت، امکان رصد و کنترل دائمی فرزندان برای والدین وجود نداشته و فرزندان نیز معمولاً اطلاعات و ارتباطات خود را از پدر و مادر مخفی می کنند؛ همچنین توجه به این نکته لازم است که اکثر شبکه های اجتماعی که قشر جوان و نوجوان در آنها فعالیت دارند، خارجی بوده و محتواهای موجود در آن از سمت دولت قابل کنترل نیستند، از طرفی ایران نیز دارای جمعیتی جوان و جامعه ای در حال تغییر می باشد که می بایست به محتواهای رسانه ای در دسترس این جامعه توجه ویژه ای داشت، چرا که این تولیدات رسانه ای کم و بیش در حال تغییر سبک زندگی و الگوهای رفتاری و اخلاقی و تغییر باورها و ارزش های فکری جوانان و نوجوانان هستند. حال در چنین شرایطی که شبکه های اجتماعی به نحوی در بین این قشر گسترش دارند که شاید نتوان زندگی را بدون آنها تصور نمود، والدین چه وظایفی در قبال فرزندان خود دارند و تا چه حد این وظایف قابل اجراء و اعمال است؟ آیا می بایست فرزندان را در آزادی مطلق قرار دهند تا با اراده خود درباره اعمال و رفتارهایشان در فضای مجازی تصمیم گیری نمایند و

یا اینکه باید با توسل به قوه قهریه مانع حضور آن‌ها در این فضا شوند؟ آیا اساساً نظارت بر فرزندان در این فضا امکان پذیر است؟ وظایف خانواده‌ها در این زمینه چیست؟

به عنوان جامعه‌ای کوچک، یکی از وظایف مهم خانواده، حفظ امنیت و آرامش همه اعضای خانواده و تقویت مبانی آن است که در رأس آن، والدین این وظیفه را برعهده داشته و سپس باقی افراد خانواده در این مسیر ایفای نقش می‌کنند. در همین زمینه ماده ۱۱۰۴ قانون مدنی بیان می‌دارد: «زوجین باید در تشدید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود به یکدیگر معاضدت نمایند»؛ این مسئله به تعبیر و بیانی دیگر و از منظری متفاوت در سند ملی حقوق کودک و نوجوان مورد اشاره قرار گرفته؛ چنانکه بند ۱۱ ماده ۵ این سند بیان‌گر حق اعمال نظارت و دخالت والدین بر رفتار کودک و نوجوان با رعایت مصلحت و در چارچوب ضوابط شرعی می‌باشد. در بین اسناد بین‌المللی نیز مهمترین سندی که می‌توان به آن اشاره نمود، پیمان‌نامه حقوق کودک می‌باشد، چرا که مطابق این سند، «کودک» به هر فرد زیر ۱۸ سال اطلاق می‌گردد و همچنین در چندین ماده از جمله بند ۱ ماده ۱۳ این پیمان‌نامه به حق کودک در جستجو و دسترسی به هر گونه اطلاعات و عقاید اشاره شده است و محدودیت در اعمال این حق تنها محدود به موارد مصرح قانونی و به جهت رعایت حقوق و آبروی دیگران و یا حفظ امنیت ملی، نظم عمومی، سلامت یا اخلاق عمومی می‌باشد، همچنین در ماده ۱۶ نیز به ضرورت رعایت حریم خصوصی کودک اشاره شده است. حال با توجه به این موارد، چنانچه والدین بخواهند ارتباطات و اطلاعات و فعالیت‌های فرزندان خود را در شبکه‌های اجتماعی رصد و کنترل نمایند، آیا این عمل از منظر فقهی و حقوقی صحیح است؟ منظور از «ضوابط شرعی» مذکور در سند ملی حقوق کودک و نوجوان چیست؟ به طور کلی حدود و ثغور آزادی فعالیت فرزند در شبکه‌های اجتماعی و امکان دخالت والدین در اعمال و رفتار وی در این شبکه‌ها تا به کجاست؟

این مسئله را می‌توان از چند جنبه مورد بحث و بررسی قرار داد: نخست آن که والدین با دخالت و اعمال نظارت خود، به نوعی ممکن است اصل قانونی و اخلاقی «احترام به حریم خصوصی افراد» را نقض کرده و از چارچوب ضوابط شرعی خارج شوند که این عمل آن‌ها در زمره اعمال ضد اخلاق و مغایر با شریعت قرار می‌گیرد، از طرفی دیگر چنانچه والدین، این اختیار را دهند تا فرزندان به صورت آزادانه درباره فعالیت‌ها و ارتباطات خود در شبکه‌های اجتماعی تصمیم‌گیری نمایند، ممکن است

امنیت و سلامت خانواده که حفظ آن از وظایف قانونی، فقهی و اخلاقی والدین است، دچار خدشه گردد که این خود نیز امری غیر اخلاقی و مخالف قانون می‌باشد؛ فلذا در این تعارض ما بین حریم خصوصی فرزندان و وظیفه حفظ سلامت و امنیت خانواده، والدین در دوراهی اخلاقی و قانونی قرار می‌گیرند. در این تعارض پرسش این است که کدام یک از این دو، مقدم بر دیگری است؟ حفظ حریم خصوصی و یا حفظ امنیت و سلامت خانواده؟

با نگاهی به فقه یا حقوق، شاید بتوان به این سوال، به روشنی پاسخ داد. به عنوان مثال در قوانین فقهی، مسئله «ولایت پدر بر فرزند» وجود دارد که پدر می‌تواند در امور مربوط به فرزند نابالغ خود دخالت و مدیریت نماید و همچنین در قانون نیز وظیفه تربیت فرزند به والدین او سپرده شده است، لیکن ممکن است در مواردی این دخالت و تربیت موجب نقض حریم خصوصی فرزند شود؛ حال اگر به عنوان مثال فرزند اطلاعات و فعالیت‌های خود را مخفی نماید آیا والدین مجاز هستند که به صورت قهری و بنا به وظیفه خود، این اطلاعات را کنترل و رصد نمایند؟ همچنین ممکن است این ابهام مطرح شود که مطابق قوانین داخلی و فقه امامیه، ولی قهری تا زمان خروج فرزند از حجر، توانایی اعمال نظر و دخالت در امور او را دارد و چنانچه فرزند از حجر خارج شود، حق هیچگونه دخالت و اعمال نظری وجود نخواهد داشت؟

با توجه به گسترش شبکه‌های اجتماعی، علی‌الخصوص شبکه‌های خارجی همچون اینستاگرام، تلگرام و... و عدم امکان کنترل آن‌ها توسط دولت و حضور گسترده‌ی جوانان و نوجوانان در این فضا و همچنین دغدغه‌های به وجود آمده فرهنگی، اخلاقی و عقیدتی، در این پژوهش بر آنیم تا با بررسی وظایف والدین و تشخیص حدود اختیارات قانونی و فقهی آن‌ها در کنترل فرزندان خود در شبکه‌های اجتماعی و نمایاندن شیوه صحیح نظارت بر فرزندان، بتوان از آسیب‌های این فضا تا حد ممکن کاست.

۲. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

در عصر حاضر که فناوری‌های نوین از قبیل اینترنت، تلفن‌های همراه و... بسیار رواج یافته‌اند، مسئله فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی از موضوعات مهم هر جامعه‌ای می‌باشد؛ چرا که شبکه‌های

اجتماعی و به طور کلی رسانه‌های جمعی، تأثیر بسیار زیادی بر جامعه دارند، به نحوی که می‌توانند سبک زندگی و خط مشی فکری و نظام ارزشی و رفتاری افراد را تعیین کرده و یا مورد تغییر قرار دهند. فلذا با توجه به اینکه جامعه ایران، جامعه‌ای جوان و در حال تغییر است، اهمیت رسانه، علی‌الخصوص شبکه‌های اجتماعی دو صد چندان می‌باشد، چرا غالب شبکه‌های اجتماعی که جوانان و نوجوانان در آن حضور دارند، خارجی بوده و محتوای آن از سوی دولت قابل کنترل نیستند و از طرفی دیگر والدین نیز آشنایی چندانی با ابزارهای نوین نداشته و آنچنان که باید نمی‌توانند نظاره‌گر اعمال و رفتار فرزندان خود در شبکه‌های اجتماعی باشند، به همین جهت و با توجه به دغدغه‌های به وجود آمده فرهنگی، رفتاری و اخلاقی، بر آنیم تا تکالیف والدین را در مراقبت از فرزندان در این شبکه‌های اجتماعی از منظر فقه امامیه، حقوق ایران و اسناد بین‌المللی مورد بحث و بررسی قرار دهیم تا در نهایت بتوان آسیب‌های متعدد شبکه‌های اجتماعی همچون اینستاگرام و تلگرام را تا حد ممکن کاهش داد.

۳. اهداف تحقیق

درمورد تکالیف والدین در قبال فرزندان، مستندات قانونی و فقهی مختلفی وجود دارد؛ به عنوان مثال ماده ۱۱۰۴ قانون مدنی بیانگر وظیفه زوجین در تشدید مبانی خانواده و تربیت اولاد می‌باشد و یا سند ملی حقوق کودک و نوجوان در بند ۱۱ ماده ۵ خود به حق اعمال نظارت و دخالت والدین بر رفتار کودک و نوجوان با رعایت مصلحت و چارچوب ضوابط شرعی اشاره دارد، همچنین در پیمان‌نامه حقوق کودک نیز حق کودک در جستجو و دسترسی به هر گونه اطلاعات و عقاید مورد تأکید قرار گرفته و به ضرورت رعایت حریم خصوصی وی اشاره شده است. در فقه نیز به مسئله ولایت ولی قهری بر صغیر اشاره شده که به موجب آن، پدر می‌تواند در امور مربوط به فرزند نابالغ خود دخالت و مدیریت نماید. حال با توجه به این مستندات که تربیت و مراقبت از فرزندان از وظایف فقهی و حقوقی والدین می‌باشد، حدود و گستره‌ی اختیار والدین در مراقبت از فرزندان تا کجاست؟ آیا اساساً با توجه به وضعیت شبکه‌های اجتماعی، امکان نظارت بر فرزندان در این فضا وجود دارد؟ آیا چنانچه فرزندان فعالیت‌های خود در شبکه‌های اجتماعی را از والدین مخفی نمایند، آیا والدین می‌توانند بنا به

وظیفه خود وارد حریم خصوصی فرزندان شوند و فعالیت‌های آنان را رصد و کنترل نمایند؟ این تعارض ما بین ضرورت رعایت حریم خصوصی و وظیفه والدین در تربیت و کنترل فرزندان چگونه قابل جمع است؟ به طور کلی حدود آزادی فرزندان در شبکه‌های اجتماعی و امکان دخالت و رصد والدین در فعالیت‌های فرزندان چه میزان است؟

هدف از انجام این پژوهش، پاسخ به سوالات و ابهامات فوق از منظر فقه امامیه، حقوق ایران و اسناد بین‌المللی می‌باشد تا در نهایت بتوان حدود اختیارات قانونی و فقهی والدین در کنترل و مراقبت از فرزندان در شبکه‌های اجتماعی را تشخیص داد و شیوه صحیح نظارت بر آنها را نمایاند.

۴. سوال‌های تحقیق

سوال اصلی:

حدود و گستره‌ی وظیفه والدین در کنترل و رصد فرزندان با توجه به حقوق ایران چیست؟

سوالات فرعی:

از منظر فقه امامیه چه وظایفی برای والدین جهت کنترل فرزندان وجود دارد؟

راه رفع تعارض بین رعایت حریم خصوصی فرزندان و لزوم تربیت و کنترل فرزندان از منظر پیمان‌نامه حقوق کودک چیست؟

حضور و فعالیت جوانان و نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی، چه تأثیری بر سلامت اخلاقی آنها دارد؟

۵. فرضیه‌های تحقیق

۱- با توجه به اینکه قانون مدنی وظیفه تربیت فرزند را به صورت کلی بیان نموده و والدین نیز در حدود توانایی خود و به صورت متعارف نباید این وظیفه را مهمل بگذارند و همچنین به اقتضای مصلحت

کودک، والدین می‌توانند هر اقدامی را جهت کنترل و مراقبت از فرزندان انجام دهند، منوط بر اینکه از حدود متعارف خارج نبوده و همراه با خشونت و آسیب نباشد. در صورت کوتاهی والدین در تربیت و مراقبت از فرزند و ورود آسیب‌های جدی به سلامت اخلاقی و رفتاری وی، دادگاه می‌تواند هر تصمیمی را که مقتضی بداند، اتخاذ نماید؛ از جمله سلب حضانت.

۲- مطابق فقه امامیه، والدین ملزم به حضانت، تربیت و مراقبت از فرزند می‌باشند و در این خصوص می‌توانند از روش‌های تنبیه، تذکر، امر به معروف و نهی از منکر استفاده کنند و فرزندان نیز در حدود شرعی، ملزم به تبعیت از والدین خود می‌باشند.

۳- با توجه به تصریح پیمان‌نامه حقوق کودک، رعایت حریم خصوصی کودک و حق او در دسترسی آزاد به اطلاعات ابتدائاً امری لازم و ضروری می‌باشد که محدودیت در اعمال این حق تنها محدود به موارد مصرح قانونی است. با عنایت به مواد ۱۱۰۴ و ۱۱۷۸ قانون مدنی و بند ۱۱ ماده ۵ سند ملی حقوق کودک و نوجوان و همچنین ضرورت رعایت مصلحت و غبطه فرزند، والدین بنا به وظیفه خود در صورت تشخیص و وجود تهدیدها و مخاطراتی برای کودک و نوجوان خود می‌توانند به حریم خصوصی آن‌ها ورود نموده و یا اطلاعات و داده‌هایی را از دسترس آنان خارج نمایند.

۴- با توجه به وجود محتواهای غیر اخلاقی در شبکه‌های اجتماعی خارجی و عدم نظارت صحیح والدین بر فرزندان خود، حضور و فعالیت جوانان و نوجوانان در این شبکه‌ها غالباً تأثیر سوء بر سلامت اخلاقی آن‌ها می‌گذارد.

۵. قلمرو تحقیق

قلمرو پژوهش پیش رو، فقه امامیه، حقوق ایران و اسناد بین‌المللی می‌باشد.

۶. پیشینه تحقیق

با بررسی‌های صورت گرفته، پایان نامه‌ای که به بررسی وظایف والدین در قبال رفتار و اعمال فرزندان در شبکه‌های اجتماعی پردازد، یافت نشد. لیکن چندین پایان نامه تنها تأثیرات رسانه و شبکه‌های اجتماعی بر خانواده را از جنبه فرهنگی و اجتماعی مورد بررسی قرار دادند، فلذا با توجه به اینکه موضوع پیشنهادی فوق‌الذکر تکالیف والدین را در قبال فرزندان از منظر حقوق ایران و فقه امامیه و اسناد بین‌المللی مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد، با پایان نامه‌های مذکور تشابهی نداشته و از این جهت موضوعی نو و بدیع می‌باشد.

همچنین در بین مقالات نیز، موارد ذیل قابل اشاره می‌باشند:

الف) شاملی، علی اکبر، نظارت خانواده بر اطلاعات و ارتباطات فرزندان در شبکه‌های اجتماعی از منظر اخلاق، فصلنامه علمی-ترویجی در حوزه اخلاق، سال هفتم، شماره بیست و هشتم (پیاپی ۵۰)، زمستان ۱۳۹۶

ب) خان‌محمدی، کریم، شاملی، علی اکبر، نقش خانواده در رصد و کنترل اخلاقی فرزندان در شبکه‌های اجتماعی، فصلنامه علمی دین و ارتباطات، سال بیست و هشتم، شماره دوم (پیاپی ۶۰)، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

ج) عرفان‌منش، ایمان، صادقی‌فسایی، سهیلا، واکاوی مسائل اجتماعی نوظهور در روابط نظارتی والدین و نوجوانان با توجه به فناوری‌های جدید، فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره چهل و هشتم، زمستان ۱۳۹۸

که هر کدام از مقالات مذکور، تنها به بررسی اجمالی جنبه‌های اخلاقی و جامعه‌شناختی پدیده شبکه‌های اجتماعی و وظایف اخلاقی والدین در قبال فرزندان پرداخته و اشاره‌ای به وظایف والدین از جنبه فقه امامیه، حقوق ایران و اسناد بین‌المللی نداشته‌اند.

۷. روش تحقیق و شیوه جمع آوری اطلاعات

روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی می باشد که در این خصوص سعی شده تا به صورت کتابخانه‌ای، از منابع فقهی و حقوقی از جمله کتب، مقالات، نشریات و... در توصیف موضوع، تحلیل مطالب، ارزیابی آراء و نتیجه گیری استفاده گردد.

۸. ساختار تحقیق

این پژوهش در سه فصل تدوین خواهد شد.

فصل اول: در این فصل به مفاهیم و کلیات بحث پرداخته می شود.

فصل دوم: در این قسمت، حقوق فرزندان و تکالیف والدین از منظر فقه امامیه، حقوق ایران و اسناد بین المللی مورد بررسی قرار می گیرد.

فصل سوم: در فصل پایانی نیز، به حدود و گستره تکالیف والدین و ضمانت اجراهای آن و تأثیرات اخلاقی شبکه‌های اجتماعی پرداخته می شود.

فصل اول

مفاهیم و کلیات

فصل یکم - مفاهیم و کلیات

پژوهش و تحقیق در هر زمینه‌ای مستلزم تعریف مفاهیم و واژگان اصلی مربوط به آن پژوهش می‌باشد؛ فلذا مانند هر پژوهشی در این بخش به تعریف مفاهیم اصلی و کلیدی تحقیق از قبیل والدین، فرزند، شبکه‌های اجتماعی و... می‌پردازیم.

مبحث اول: والدین

گفتار اول: تعریف والدین

در ابتدای امر ممکن است این تصور ایجاد شود که با توجه به بدهت مفهوم پدر و مادر و والدین، نیازی به تعریف وجود ندارد؛ لیکن از آنجایی که مطلب از جنبه فقهی و حقوقی مورد بحث قرار می‌گیرد، جهت شناخت ابعاد مسئولیت و فرد مسئول، تعیین و تعریف الفاظ و مفاهیم دارای اهمیت می‌باشد. والدین در لغت به معنای [ل د] (ع ا) صیغه تثنیه، در حالت نصبی و جری. پدر و مادر. (ناظم الاطباء). ابوین. ابوان. والدان. باب و مام. اب و ام. بابا و ماما.^۱ والدین عرفاً به زن و مردی گفته می‌شود که پس از انعقاد نکاح (دائم یا موقت) و انجام نزدیکی، دارای فرزند از این طریق شوند. این زن و مرد که والدین ژنتیکی و خونی فرزند محسوب می‌گردند، میان آن‌ها و طفل متولد شده آثار نسب مشروع مانند نفقه، ارث، حضانت و... به وجود می‌آید.

در نظام حقوقی ایران، تعریف دقیقی از والدین ارائه نشده اما آنچه که از مواد قانون مدنی در باب نکاح برداشت می‌شود، این است که مقصود قانونگذار از مفهوم «والدین» همان تعریف عرفی آن می‌باشد چرا که در موارد متعددی از لفظ «زن و شوهر» استفاده شده مانند بند ۵ ماده ۱۰۶۶، ماده ۱۰۵۰، ماده

^۱ دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱۱، چاپ اول، نشر دانشگاه تهران، تهران، ذیل لغت والدین